

ՊԱՏԵՐԱԶՄՈՎ ԵՐԿՓԵՂԿՈՒԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

(Անդրադարձ Նանէի - Նելլի Նազարեանի – չափածոյին)

ԿԱՐԻՆԷ ՌԱՖԱԵԼԵԱՆ

karine.rafaelyan@mail.ru

ՄՈՒՏՔ

Բանաստեղծութիւնը գրականութեան ամենանուրբ ճիւղն է, բանաստեղծները՝ ամենազգացմունքայիններն ու տպատրոտողները: Բանաստեղծութիւնն է յատկապէս, որ արտայայտում է գրողի հոգու յոյզը, զգացողութիւնների ամենաանձնական շերտերը: Իրաքանչիւր բանաստեղծ իր գրով երեւան է հանում ոչ միայն սեփական կեանքի, այլեւ իր ժամանակի պատկերը: Եթէ նա ստեղծագործում է խաղաղ, յարաբերականօրէն անցնցում ժամանակներում, ապա բանաստեղծական քնարը նիւթ է քաղում բնութեան, հայրենիքի, սիրոյ ակունքներից, իսկ եթէ կեանքը պարտադրում է բիրտ պարագաներ, բանաստեղծի քնարը դառնում է այդ պարագաների ցաւոտ շեշտադրումների, տառապանքի արտայայտիչը:

Հայոց հողը պատուհասած 2020ի 44օրեայ պատերազմը երկփեղկեց հայ ժամանակակից բանաստեղծութիւնը, ինչպէս եւ արձակը: Կարդում ես Նանէի, Խաչիկ Մանուկեանի, Գոհար Գալստեանի, Գեղեցիկ Մարգարեանի, Հերմինէ Աւագեանի, Արմէն Աւոյի, Բորիկ Բաղդասարեանի եւ ժամանակակից այլ բանաստեղծների ու արձակագիրների՝ միքանի տարի

առաջ գրում թե ստեղծագործությունն ու պատերազմի, յետպատերազմեան շրջանինը եւ տեսնում ասում խօսում վկայութիւնը:

Որոշակիացնելու համար մեր դիտարկումը, այստեղ քննութեան ենթ առել գրող, հրապարակախօս Նանէի գեղարուեստական չափածոյ ստեղծագործութիւնները: Նանէն նախեստաւ առանձնայատուկ է նրա- նով, որ ստեղծագործում է գրական բոլոր սեռերում: Նա, լինելով հարուստ ներաշխարհի տէր գրող, իր երկերում ի յայտ է բերում նաեւ քաղաքացու, բժշկի, գեղանկարչի որակներ: Նրա բանաստեղծութիւնը եւ արձակը հրա- պարակախօսական դիպուկ շեշտադրումներով անդրադառնում են հայրենիքի պատմական ճակատագրին եւ առօրեական հոգսերին, որոշ գրքեր ուղղակի բժշկագիտական արժէքաւոր նիւթ են մատուցում: Եւ որ ամենահետաքրքրականն է՝ Նանէն ինքն է ձեւաւորում իր գրքերը սեփա- կան գեղանկարչական ստեղծագործութիւններով:

Նանէն ծնուել է 1958 Սեպտեմբերի 7ին Արտաշատում: Սովորել է Ար- տաշատի Յովհաննէս Թումանեանի անուան դպրոցում: Աւարտել է Երե- ւանի պետական բժշկական համալսարանի մանկաբուժության ֆակուլտե- տը: Միքանի տարի աշխատել է որպէս մանկաբուժ, ապա վերապատ- րաստուել եւ շարունակել է աշխատել որպէս մանկական նեարդաբան: Ե- ղել է *Մշակ*¹ թերթի խմբագիրը, միքանի տարի խմբագրել եւ հրատարակել է *Լապտերիկ*² մանկական հանդէսը: Գեղանկարներով մասնակցել է տարբեր նկարչական ցուցահանդէսների: 1989ից ապրում է Երեւանում: Նրա ստեղծագործութիւններն ընդգրկում են տարբեր ժողովածուներում եւ ծաղկաբաղներում, գեղարուեստական գործերով եւ հրապարակագրու- թեամբ հանդէս է եկել հայկական եւ օտարալեզու հանդէսներում, մանկա- կան ամսագրերում, մամուլում: Ստեղծագործութիւնները թարգմանուել են անգլերէն, լեհերէն, գերմաներէն, ֆրանսերէն, ռուսերէն, պարսկերէն:

Յարդ, Նանէն հրատարակել է 14 գիրք³:

¹ *Մշակ* թերթ, գործել է 2008ից 2009, ունեցել է մշակութային ուղղուածութիւն:

² *Լապտերիկ* ամսագիր, 2011-2015 թթ., մանկական պարբերական:

³ 1) *Ես՝ դժուար ցեղի դժուար զաւակը (քնարերգութիւն)*, «Ապագայ» ՄՊԸի տպա- րան, Երեւան, 1998: 2) *Անգոր մոլեգնութիւն (քնարերգութիւն)*, հեղինակային հրատ., Երեւան, 1999: 3) *Ինքնադիպում (քնարերգութիւն)*, հեղինակային հրատ., Երեւան, 2000: 4) *Լուսնկան ի վեր... առանց բառերի (քնարերգութիւն)*, «Զանգակ-37» հրատ., Երեւան, 2002: 5) *Պոէմ մարդկային կամ աղամամութ*, «Զանգակ-97» հրատ., Երեւան, 2004: 6) *Ամուրներից հալածեալ (քնարերգու- թիւն)*, ՀԳՄ հրատ., Երեւան, 2004: 7) *Դադարի պահ (քնարերգութիւն)*, ՀԳՄ հրատ., Երեւան, 2012: 8) *Տաճար առողջութեան (աւանդական բժշկութիւն)*, «ՎՄՎ-Պրինտ» հրատ., Երեւան, 2012: 9) *Աա՛րփ, թէ՛ շարունակութիւն (խոհագ- րութիւն)*, «ՎՄՎ-Պրինտ» հրատ., Երեւան, 2013: 10) *Ջրհոսի դարաշրջանի դաւադրութիւնը (էսսէներ եւ հրապարակագրութիւններ)*, ՀԳՄ հրատ., Երեւան,

Առերեւոյթ փխրուն, բանաստեղծութեան չափ աննիւթական թուացող կերպարի տակ Նանէն ուժեղ, կամային, համարձակօրէն հեռատես անհատականութիւն է, որը շատ արագ է նկատում եւ ահազանգում իր ազգին, հայրենիքին, աշխարհին, մարդկութեանն սպառնացող վտանգի մասին: Նրա վերջին տասնամեակների հրապարակախօսութիւնն այնպիսի շեշտադրումներ է երեւան հանում, որ դաւադրապաշտական ուսմունքի հեղինակներին անգամ կարող է զարմացնել, թէ որքա՞ն իմաստուն ու զգօն է մանկամարդ, երազող, բանաստեղծական էութեամբ այս հայուհին: Ահա թէ ինչ է գրում Նանէն *Ջրհոսի դարաշրջանի դաւադրութիւնը* հրապարակախօսական յօդուածների ժողովածուի «Նոր դարի պատուիրանները» հրապարակագրութիւնում.

«Բարուց ու չարից անդին» նիցշէական գաղափարախօսութիւնն ասես մի մեծ «բեռ» վերցրեց մարդկութեան ուսերից՝ նրան ազատելով բարի լինելու պատասխանատուութիւնից: Այն շատերի սրտով էր, որովհետեւ մեծամասնութիւնը պարտադրանքից ելնելով միայն չի խախտում Աստծոյ եւ մարդկային պատուիրանները, եթէ իհարկէ՝ չի խախտում: ...Այդ է պատճառը, որ աշխարհի ու մարդկութեան համար ամենակարեւոր, բախտորոշ պահերին անհրաժեշտ տեղում չարի սպասատուներն են ճարպիկ ձեռքերով իրենց կամեցած կողմը թեքում իրադարձութիւնների ղեկը: Եւ ոչ միայն անհրաժեշտ տեղում. ամէլի ճիշտ կը լինի ասել՝ ամէնուր...»⁴:

Այսքան խորագէտ մարդու համար չափազանց դժուար պիտի լինէր բանաստեղծելը, որովհետեւ իր ու մեր ապրած ժամանակը հեռու է եւ օրատուր ամէլի է հեռանում բանաստեղծութիւնից: Բայց Նանէն, ինչպէս երեւում է, կարողանում է իր անձնական տարածութիւնը սահմանազատել վայրի, դիւային համընդհանրութիւնից ու այդ տարածութեան մէջ մնալ բանաստեղծութեան հետ մէնակ:

Հասկանալի է, որ տրամադրութիւնները թելադրում են կեանքից, եւ դրանք միշտ չէ, որ քնարական են, ներանձնական: Բայց ինչի մասին էլ որ գրում է Նանէն, մնում է ինքն իրեն, իր ներշնչանքին հաւատարիմ:

Մենք այս յօդուածով կ'անդրադառնանք Նանէի չափածոյ երկերին: Առաջին հատուածում քննութեան կ'առնենք նրա՝ մինչեւ 2020ի պատերազմը գրած եւ հրատարակած բանաստեղծական գրքերը, երկրորդում՝

2015: 11) *Վերջին երանին (պարմուածքներ, էսսէներ, հրապարակագրութիւն)*, «Էդիտ Պրինտ» հրատ., Երեւան, 2019: 12) *Լաւագոյն տղերքը մենք ենք (յուշագրութիւն)*, «Էդիտ Պրինտ» հրատ., Երեւան, 2023: 13) *Անցում կեանքով (քնարեագրութիւն)*, «ՎՄՎ-Պրինտ» հրատ., Երեւան, 2023: 14) Թեթեւիկը (հեքիաթներ), «Վան Արեան» հրատ., Երեւան, 2024:

⁴ Նանէ, *Ջրհոսի դարաշրջանի դաւադրութիւնը*, էջ 3:

պատերազմից յետոյ լոյս տեսած *Անցում կեանքով* բանաստեղծութիւնների ժողովածուն, որը թէւ պարունակում է մինչեւ 44օրեայ պատերազմը գրուած գործեր եւ, բայց հիմնականում այստեղ պատերազմի օրերին եւ դրանից յետոյ գրուած չափածոներ են:

ԱՌԱՋԻՆ ՇՐՋԱՆ

Նանէն ստեղծագործական կեանքի առաջին տարիներին ընթերցողին ներկայացել է իբրեւ բանաստեղծուի: Առաջին ժողովածուն՝ *Ես - դժուար ցեղի դժուար զաւակս*, լոյս է տեսել 1998ին: Այն բացում է գրող, հրապարակախօս Հրաչեայ Մաթեոսեանի խօսքով, որը յուշում է ընթերցողին այս գրքի եւ նրա հեղինակի իրօրինակ ներկայութեան փաստը հայ գրականութեան մէջ. «...Այս գիրքը *կոչ է մարդ մնալու, հողը պաշտելու, փարուելու հայրենիքի զինուորին*»⁵: Գրքում ընդգրկուած են սիրային, խոհական, հայրենասիրական բանաստեղծութիւններ, որոնցից շատերը իրենց ծաւալով եւ առանձնայատկութիւններով աւելի շատ պոէմ են յիշեցնում: Ասես այս ժողովածուն նախապատրաստական քայլ է՝ *Պոէմ մարդկային կամ ադամամիթ* ստուարածաւալ պոէմը գրելուց առաջ:

Նանէն հենց առաջին բանաստեղծութեամբ երկխօսութիւն է սկսում ընթերցողի հետ.

Խոհերս կրակ,
մի հրդեհ անտես.
Եւ դու, որ իմ այս
էջերն ես թերթում –
Մատներդ չայրե՛ս... (էջ 5)

Նանէի անձնական ապրումները, բնութեան երեւոյթները, ազգային խնդիրները ասես միահիստում լինեն մէկ առանցքի մէջ այս ժողովածուում: Երբ կարդում ես նրա տողերը, միանգամից ընկալումներդ դառնում են բազմաշերտ, տրամադրութիւններդ փոխանցում են մի դաշտից միւսը.

Արեւ չկայ.
Իսկ դու այնպէս զարմանում ես,
որ մրսում եմ... (էջ 46)

«Հայաստանիս» ընդարձակ բանաստեղծութիւնը ձօն է հայրենիքին: Հայաստանի եւ բանաստեղծի միաձոյլ էութիւնն է տրուած այստեղ: Հայրենիքի ունեցած մաքառումները, դժուարութիւնները ցաւեցնում են բանաստեղծի հոգին, բայց սէրն ու հաւատը հայրենիքի ապագայի հանդէպ անկոտրում է.

Դու յարատեւ ես ու անմահ ես դու՛

⁵ Նանէ, *Ես – դժուար ցեղի դժուար զաւակս*, էջ 1: Այսուհետեւ նոյն գրքից կատարուած մէջբերումների էջաթուրերը կը դնենք փակագծերի մէջ:

քո լեռան նման
ու աստուածների... (էջ 67)

Մէկ տարի անց Նանէն տպագրել է բանաստեղծութիւնների երկրորդ՝ *Անգոր մոլեգնութիւն* ժողովածուն, որում տեսնում ենք առաջինի թեմաների եւ տրամադրութիւնների շարունակութիւնը՝ արտայայտուած աւելի մեծ ծաւալի չափածոներում: Դարձեալ բանաստեղծի կերպարն է յառնում Նանէի տողերից, եւ կերպարը դարձեալ միահիստուած է հայրենիքի, ժամանակի շնչառութեանը: «Ողբերգութիւն երկու արարով» պոէմը ներկայացնում է խորհրդային ժամանակների կաղապարների ճնշող պատկերը: Բանաստեղծը համոզում է, որ դրա դէմ ընդվզումի, այդ կաղապարներից ազատագրումի հրամայականը վաղուց էր հասունացել: Բայց դրանց տապալումը, աւաղ, չի բերում փրկութիւն մարդկութեանը, քանի որ հինը փլուզուելուց յետոյ տեղում չի յայտնուում նորն ու դրականը, այլ գոյանում է դատարկութիւն:

Ընդամէնը միայն վատն էր
գահընկեցուել,
սուտն էր ջնջուել,
Բաբելոնը՝ աւերակուել –
Սակայն տեղում ոչինչ չկար
Ստից յետոյ, ախր, ճիշտը –
դեռ չէր եկել...⁶

Նանէն իր քնարերգութեամբ խորամուխ է լինում ոչ միայն իր երկրի, այլեւ հանուր մարդկութեան կեցութեան, ճակատագրի տարութեւումների մէջ: Յատկանշական է, որ այս ժողովածուում արդէն հաստուած է տպագրուած «Պոէմ մարդկային կամ ադամամութեան» երկից: Տազնապների, յուսահատութեան, դժուարութիւնների բաւիղներից ելքը բանաստեղծը տեսնում է Աստծոյ մէջ, ուստի եւ գիրքը եզրափակում «Աղերս օրհնութեան» բանաստեղծութեամբ, որն աղօթք է, խոնարհ խնդրանք՝ ուղղուած Աստծուն:

Ողորմած Աստուած,
Տէ՛ր կանգնիր երկրիս...
Այս խաւարամած, խառնակ օրերին... (էջ 185)

Վերը նշուած թեմաները շարունակում են *Ինքնադիպում*, *Լուսնակն ի վեր...* առանց բառերի, *Ամուրներից հալածեալ*, *Դադարի պահ* բանաստեղծական ժողովածուներում: Նանէն ինքնագննումի մէջ է, փորձում է հասկանալ բանաստեղծների էութիւնը:

Պոէտները սիրահարուած են ծնում...

...
Պոէտները գինովցած են ծնում...

⁶ Նանէ, *Անգոր մոլեգնութիւն*, էջ 149:

Պոէտները վիրաւորուած են ծնում...⁷

Բանաստեղծը տարբեր է սովորական մահկանացուներից. նա այլ աշխարհից է, այլ մոլորակից: Այսպէս է բնութագրում ինքն իրեն բանաստեղծ Նանէն «Այլմոլորակային թղթակից» չափածոյում.

Դուք ինձ ուզում էք ճանաչե՞լ, բարի՛.

ձեզանից չեմ ես –

Ես թղթակից եմ մէկ այլ աշխարհից...⁸

Բանաստեղծը մարդկանցից, աշխարհից ունեցած օտարութեան, խորթութեան բացատրութիւններն է փնտռում եւ յանգում դառը մտքերի.

Վախս մանրից է լոկ, փոքրութիւնից.

Զերոյական ցցուն առանցքին կից այն որակից

ստուար,

Որ ոչ այս է, ոչ՝ այն,

Ոչ մի Ոչ է կարգին,

Ոչ հաստատում ինչ-որ լուրջ գոյութեան... (էջ 83)

Մանրութեան, չնչինութեան դէմ բանաստեղծը ոչ միայն բողոքում է, այլեւ կարծես փորձում այդ յատկանիշերը կրողների մէջ արթնացնել ինքնամաքման մղումը.

Խիղճ ունեցէք գէթ ձեզ համար.

Ստի ոտքը կարճ է միշտ էլ

Ու... դարանոտ չարի ճամփան...⁹

Ինքնասիրահարուածութեան մէջ չես մեղադրի այս բանաստեղծութիւնների քնարական հերոսին, որ ինքը բանաստեղծն է, ինքը՝ Նանէն: Նա ինքնաձաղկունով է նաեւ ներկայանում իր գործերում.

Մեր արածի ճիշտը մէկ էր,

Սխալները... հազար ու մի...¹⁰

Այս տրամադրութիւնները յատկապէս սրում են հայրենիքի ճակատագրին վերաբերող մտահոգութիւններում.

Ես ի՞նչ տուեցի քեզ, հայրենիքս,

Միայն ցանկացայ ու երազեցի... (էջ 44)

Նանէի քնարը ստեղծում է բնապատկերներ, որոնք ինքնին խօսուն, կախարդիչ լինելուց զատ, նաեւ դառնում են թարգմանը հեղինակի ապրումների եւ նրա շուրջ ծաւալուող կեանքի.

Այս ձեան փաթիլէ շորոր վարսերին

Ուզում եմ հիւսել երգիս մեղեդին,

⁷ Նանէ, *Ինքնադիպում*, էջ 3-4:

⁸ Նանէ, *Ամոլներից հալածեալ*, էջ 22:

⁹ Նանէ, *Լուսնակն ի վեր... առանց բառերի*, էջ 120:

¹⁰ Նանէ, *Դադարի պահ*, էջ 67:

Յետոյ ճօճ հինել նրանց դաշինքից
Եւ ինքնամոռաց օրօրումի մէջ –
Բաց թողնել թէլը խել ժամանակի¹¹:

Խել ժամանակի մէջ տարութերուոյ խոհերում թէ՛ կարեկցանքն է գրկուածի, խեղճի նկատմամբ, թէ՛ հասարակութեան կենսակերպին յատուկ կնճռոտ խնդիրները, թէ՛ բանականութեան ովկիանոսի անսահմանութեան մէջ դեգերումի ծանրութիւնը, թէ՛ յոգնութիւնն ու ուժասպառութիւնը անհաւասար կոհիւնտերի մէջ, թէ՛ այդ ամէնը յաղթահարելու եւ կեանքը նոր այգաբացով դիմաւորելու երազանքը: Եւ, այո՛, Նանէի քնարը, ի հեճուկս ոչ դիւրին խոչընդոտների, կարողանում է գտնել լաւատեսութեան հիմքեր, կարողանում է դուրս պրծնել յուսահատութեան ճիրաններից.

Յոյսն այսօր ինչ-որ չարթնացաւ ինձ հետ –

Թողեցի այդպէս՝ երազների մէջ.

Ու... մէնակ ելայ կեանքին ընդառաջ.

Մէնակ քայլեցի, մէնակ ցած ընկայ

Ու մէնակ էլ հենց բարձրացայ նորից...¹²

Նանէի բանաստեղծութեան կարեւոր բաղկացուցիչն է սիրային քնարը: Մենք տեսնում ենք նուրբ, զգայուն, խոցելի, բայց եւ հպարտ, արժանապատիւ, ցաւին դիմակայող կնոջ՝ այս գործերում:

Անամպ ու խաղաղ չէ սիրոյ երկինքը, բայց եւ այնպէս Նանէի երգը նմանում է հոգու ճախրանքի, կարծես ամուրները թեւածում են բանաստեղծուհու տողերում եւ ենթատողերում.

Ի՞նչ է, իմ ամուրն է այլ այգիներ թոչում,

Չկան սրտիս համար նետե՛ր կապարճներում,

Թէ՛ այդ դու ես միայն՝ միակ մեղաւորդ –

Հեռում ուշացումդ աններելի ձգում¹³...

Նանէի հերոսուհին հոգսաշատ է, խռովուած, քանի որ կեանքն ունի իր օրէնքներն ու պարտադրանքները, որոնց հետ պիտի հաշուի նստել այսպէս թէ այնպէս.

Դու ընդմիշտ արդէն կը լինես հեռում

ու քեզ չեմ տեսնի.

Արդեօք շատ չէ՞ այդ

«ընդմիշտը», սէր իմ,

Ես սարսափում եմ...¹⁴

¹¹ Նանէ, *Լուսնակն ի վեր... առանց բառերի*, էջ 52:

¹² Նանէ, *Դադարի պահ*, էջ 23:

¹³ Նանէ, *Ամուրներից հալածեալ*, էջ 16:

¹⁴ Նանէ, *Ես – դժուար ցեղի դժուար զաւակս*, էջ 145:

Ահա մենք տեսնում ենք Նանէի վիրաւորումը, ճնշումը, յուսաբեկ
հերոսուհուն.

Ամուրներ են չուել –

Սիրոյ ձմե՛ռ... ձմե՛ռ.

Ամէն կարօտ ու տենջ՝ հեռու՛, օտա՛ր...

Սիրտս՝ մրրիկներում

եղեամապատ մի քար,

Յոյզերի չոր խաշամ՝ ձիւների տակ...¹⁵

Սակայն ինչպէս նշեցինք նախորդիւ, արժանապատուութիւնն ու լաւա-
տեսութիւնն այս բանաստեղծուհու սիրելի եւ անքննելի յատկանիշերն են,
եւ նրա հերոսուհին, իվերջոյ, յաղթահարում է իր մերժուած սիրոյ դառնու-
թիւնը, կարօտի, կորստի ցաւը, հպարտօրէն ու վստահ յայտարարում իր
վերապրումի մասին.

Մէկ է՝ մի օր դարձեալ –

Կը ծեքծեքան շուրջս շողերն արփիական՝

սիրոյ գարնան...

Մի օր... հեռուներից –

Սիրտս թիրախ արած իրենց խոցումներին –

Ամուրները... կը գան... (էջ 163)

Պոէմ մարդկային կամ աղամամութ երկը նորօրեայ մարդուն ուղղուած
պատգամ է, ինքնամաքրումի, սեփական պատմութեան ու հոգեւոր նկա-
րագրի հանդէպ պատասխանատուութեան, սիրոյ, կատարելագործուելու
կոչ: Գրականագէտ Ֆելիքս Բախչինեանի՝ պոէմին տուած գնահատա-
կանն այսպիսին է. «*Խոհական, իմաստասիրական, հաւատարմոր ու գեղե-
ցիկ այս ստեղծագործութիւնը, որ նուիրուած է Հայաստանում քրիստոնէ-
ութեան ընդունման 1700 եւ Գրիգոր Նարեկացու Մատենան ողբերգութեան
1000ամեակներին, հրաւեր է՝ գրկաբաց ընդունելու "իսկական մարդուն",
որպէսզի հնարաւոր լինի նրա ուղեկցութեամբ դուրս գալ աղամամու-
թից*»¹⁶:

Պոէմի բաժինները վերնագրուած են աստուածաշնչեան թեմաներին
համահունչ՝ «Նախերգ», «Աղամ եւ Եւա», «Կայէն եւ Աբել», «Նոյ», «Բաբե-
լոն. Սողոմ եւ Գոմոր», «Յօբի գիրքը», «Երգ երգոց», «Առակաց», «Ժողովո-
ղի գիրք», «Ի սկզբանէ էր բանն», «Յայտնութիւն»: Երկի բոլոր հատուած-
ներն ունեն բնաբաններ՝ վերցուած *Աստուածաշնչից*, Նարեկացու *Մատե-
նան ողբերգութեան* պոէմից եւ տաղերից:

¹⁵ Նանէ, *Ինքնադիպում*, էջ 162:

¹⁶ Ֆելիքս Բախչինեան, «Նանէ. պոէմ մարդկային կամ աղամամութ», *Գրական
թերթ*, 12 Մայիս 2019:

Պոէմը մեկնարկում է հարցով, որը նախանշում է հեղինակի մտադրությունը. «Մարդ, ո՞վ ես արդեօք...»¹⁷:

Այս հարցադրումին հետևում է գրողի որոնումը՝ մարդու, նրա կոչման, նրա մեղքի, մեղքի գիտակցման, Աստծուն ապալինելու ողջամտության, ինքնամաքման, փրկության ուղու վրայ կանգնելու յետագծով:

Ադամի եւ Կայէնի մեղքը, աշխարհի ապականությանը, Նոյեան տապանով մաքրագործություն աստուածային շնորհը չեն կանգնեցնում մարդուն: Յետջրհեղեղեան շրջանում սկսում է մեղսալից վարքի նոր փուլը՝ հասնելով մինչեւ Սոդոմ Գոմորի դատաստանապատում:

Եւ օրեր եկան, երբ երկրի վրայ

Մարդը շատացաւ.

Ծնուեցին մէկը մէկից կատարեալ.

Սակայն լոկ տեսքով –

Իսկ հոգիներում՝ մի անտակ խաւար... (էջ 82)

Անտակ խաւարի յաղթահարումը դարձեալ աստուածաշնչեան ուղեգծով է ցոյց տալիս Նանէն, փորձում յուսադրել, դարձի բերել մարդկութեանը.

Քո մոլորումը քեզ ուր էլ տանի,

Մեղքերիդ մոյժը՝ որտեղ էլ հասնի –

Երբեք գերի չես անդառնալիի.

Վերադարձ միշտ կայ... (էջ 127)

Դարձի ուղին որոշակիանում է Պոէմ մարդկության կամ ադամամոյթի յետագայ հատուածներում: Այն ծայր է առնում Յոբ երանելու վարքից.

Յոբ երանելի...

Ծով էր տանջանքն իր,

Ծով էր համբերանքն,

Ծով՝ հաւատն անբիծ

Եւ սէրն առ Աստուած.

Ու դրա համար –

Անբաւ կորուստից աւելի՝

Գտաւ... (էջ 177)

«Ժողովուրդ»ին անդրադարձները պոէմում նորօրեայ հաւաստիացումներն են «ունայնություն ունայնութեանց» աստուածաշնչեան իմաստութեան:

Իմաստ եմ փնտռում

Անիմաստութեան անեզրութեան մէջ,

Լոկ անյայտներով պարուրուածը այս՝

աշխատում լուծել,

¹⁷ Նանէ, Պոէմ մարդկային կամ ադամամոյթ, էջ 8:

Եւ դեգերելով խաւարների մէջ –

Առանց փարոսի ափ փորձում գտնել ... (էջ 330)

«Ի սկզբանէ էր բանն» բաժինը «Հայր մեր»ի մեկնութիւն-թաքնազերծումն է: «Յայտնութիւն» եզրափակիչ բաժնում Նանէն Աստծու զայրոյթի բացատրութիւնն է տալիս, զայրոյթ, որ հասունացած է, պատճառաբանուած: Սահմնկեցուցիչ պատկերներ են յառնում մեր առջեւ այս հատուածում, սակայն Նանէն չի սպանում փրկուելու յոյսը: «Պոէմ մարդկութեան կամ ադամամութեան» երկարաշունչ այս երկը նա աւարտում է այդ յոյսի հաւաստիացումով:

Եւ եթէ ճիշտ բռնենք ուղին փնտռումի՝

Անգամ՝ ալեկոծ այն թոհուրոհում՝

սուգ ու վախճանի –

Այն... կը գտնուի... (էջ 366)

Յուսադրումի այս միտումն առկայ է նաեւ Նանէի այլ երկերում:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆ. 44ՕՐԵԱՅ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՅ ՅԵՏՈՅ

Այս բաժնում կը ներկայացնենք Նանէի *Անցում կեանքով* բանաստեղծութիւնների ժողովածուն՝ տպագրուած 2020ի 44օրեայ պատերազմից յետոյ:

Անցում կեանքով ժողովածուն տեսանելի է դարձնում Նանէի բանաստեղծութեան երկփեղկուածութիւնը՝ պայմանաւորուած 44օրեայ պատերազմով, ուստի մենք բոլոր քաղուածքների վերջում կը նշենք տուեալ բանաստեղծութեան գրութեան տարեթիւը:

Ու ես... նորից-նոր՝

Ասես գտած իմ կորցրած հունը –

Ամէն Աստծոյ օր ու ամէն գիշեր

Վերադառնում եմ,

Վերադառնում եմ...¹⁸ (2017):

Բանաստեղծութիւնը խորհրդանշում է Նանէի վերադարձը **Էրզիր**, որում կորցրածի ցաւն է տրոփում՝ մեծ ու նոր կորստից առաջ, որ յետոյ պիտի գար. վերադարձը չի առարկայանում, բայց գրողի ուղերձը յստակ է, լի հաւատաւորի վստահութեամբ, որովհետեւ գրողը մարգարէ է:

Յաճ սահեց

Երկնափէշը կապոյտ,

Ու բիլ մշուշ է օրօրում

Լեռների պարին միահիւս.

Անջատեմ հեռախօսս,

Համացանցային

¹⁸ Նանէ, *Անցում կեանքով*, էջ 10:

կապերը բոլոր,
Բաց չթողնեմ
պահն այս այգաբացի՝
Անբիծ ու երկնաշունչ¹⁹ (2019):

Բնապատկերը Նանէի մօտ ներքին խոհը բացելու բանալի է, ոչ թէ սոսկ բանաստեղծական պատկեր: Ու հեղինակը մերժում է այդ խոհի խաթարումին սպառնացող առօրեայ խառնադմուկը: Նա բնութեան հետ միահիալուելու, թէկուզեւ նրա քմայքներին հակադրուելու պահանջն ունի: Եւ անգամ մարտահրաւեր է նետում բնութեանը՝ բանաստեղծի ինքնաբանութեան դիրքերից.

Ձիւնում է՝ ծիւնի –
Ճերմակ մեղամաղձ բերած անհունից...
Ես անթեղել եմ ամառուայ հուրը
Ու տանս ներսում
Ե՛ս եմ իմ հիւրը...²⁰ (2017):

Տրամադրութեան, պատկերի արտայայտչամիջոցների ընտրութեան մէջ Նանէն դիպուկ է, նրբաճաշակ, հնարամիտ: Նրա յօրինած կամ մոռացումից փրկած բառ-եզրոյթները ներդաշնակ համադրութեան մէջ են՝ նրբաթոյր, ծաղկածուփ, կանաչահեղձ, երկնաշունչ...

«Կապոյտ հեռուներ» շարքը, յատկապէս 2010-13ին գրուած գործերը, կնոջ անձնական ապրումի, սիրոյ խոստովանութեան, սիրային բախումների տրամադրութեան արտայայտութիւններ են հիմնականում: Եւ որքա՞ն ցաւալի է, որ կեանքը Նանէին զրկել է անմնացորդ դրանց տրուելու, իր միջի կնոջ, բացառապէ՛ս կնոջ բարդ ու դիւրին սեթեւեթումները բանաստեղծելու բարեբախտութիւնից:

Դէպի քեզ չգալու համար
Քեզ տանող բոլոր ճանապարհները
Ջնջեցի քարտէզից սիրոյ...²¹ (2011)

Նանէի քնարական հերոսուհու ընթացքը փախուստ է սիրուց, սիրելիից, սիրոյ վերյուշից: Նա ջանում է ջնջել սիրոյ մասին յիշեցումի բոլոր նշանները, սակայն անհնար է փախչել ինքդ քեզնից. այն, ինչ քո ներսում է, քեզ չի լքի երբեք:

Քեզ կորցնելու համար
Փորձեցի ամէն բան.
Եւ ցած իջայ՝ ընդերքի խորքերը դէպի
Եւ երկնային ուղիների

¹⁹ Նոյն, էջ 14:

²⁰ Նոյն, էջ 18:

²¹ Նոյն, էջ 124:

Հետքերով գնացի...
Յետոյ հասկացա՛յ,
Ես քեզ իմ մէջ էի կրում.
Եւ տանում թափառումների
Բոլոր ճանապարհներին...²² (2011):

Սիրոյ թափառող յուշը հանգիստ չի տալիս Նանէի հերոսուհուն. այդ թափառումն անվերջ է ու ոչ երբեք՝ ժամանակավրէպ: Մոռացումի շունչը կարող է տարածուել ամէնի, ամէնքի վրայ, բայց ոչ՝ սիրոյ ապրումի, թէկուզ եւ այդ ապրումը զերծ չի եղել վիրաւորանքներից, հոգին ծուաւած աւերումներից, վրէժի ցանկութիւնից:

Սէրը՝ ամէն բան ծածկած ստուերում,
Դեռ տեսելու՛ է...
Մինչ մենք՝ գերիներ չար յամառութեան,
Վիրաւորանքի փոքրը մեծ արած –
Մարել ենք փորձում յոյզերի հուրը.
Սէրը թելում է մեր շուրջ ու մեր մէջ.
Նա ամէնու՛ր է...²³ (2010):

Թէեւ Նանէի հերոսուհին խոստովանում է սէրը կորցնելում ունեցած իր բաժին մեղքը, թէեւ կորստից յետոյ գիտակցում է կորցրածը ետ բերելու անհնարինութիւնը, այդուհանդերձ նա մեծահոգի է, ներող, երկխօսելու, հասկանալու եւ հասկացուելու պատրաստ.

Ամէն բան դրեցի ափերիդ մէջ՝
Աշխարհն իմ՝ բոլորից թաքուն,
Հաւատներն ու երազներն իմ
Ոսկեթելիկ ու կապտատենչ...
Հիմա ոչինչ չունեմ այլեւս՝
Ո՛չ տենչեր բարձրաթռիչ,
Ո՛չ աշխարհն իմ երկնածուփ...
Ստիպուած եմ նորն արարել.
Իսկ դու ի՞նչ արեցիր այն մէկի հետ...²⁴ (2016):

Մինչեւ 44օրեայ պատերազմը գրուած բանաստեղծութիւններում Նանէի մօտ շեշտադրուած է բնապատկերային քնարը, նա բնութեան երգիչն է ու ինքն էլ մի մասնիկն է այդ բնութեան.

Ծաղկած հիրիկը տարուբերեց
Նրբաթոյր ծաղկաթերթերն իր՝
Ի պատասխան իմ ողջոյնի...

²² Նոյն, էջ 124:

²³ Նոյն, էջ 143:

²⁴ Նոյն, էջ 171:

Ի՞նչ շքեղ է դաշտը՝

Ծաղկանց ու սեզերի բոյրերով օծուն...²⁵ (2014):

Բնութեան հմայքը Նանէի մօտ միաձուլուած է Բարձրեալի երկրպագութեան թեմային.

Օրը՝ բացուած ծաղկի նման լո՛յս է բուրում...

Լոյսն՝ ամէնուր

Ու կաթում էր անգամ ծաղկանց

Աչուկներից...

Յետոյ ողջ փունջ իմ բացատի հմայքներից

Տուն բերեցի,

Լոյս բերեցի ու աղօթքը առ Կատարեալ...²⁶ (2013):

Հայրենիքին նուիրուած բանաստեղծութիւնները անափ սիրոյ, արժանապատիւ մարդու տրամաբանութեամբ են հիստուած, հայի ու Հայաստանի բացարձակութեան, բացառիկութեան հանդէպ անվերապահ հաւատով.

Ամէն երկրում՝

Մոլորակի որ հեռու ծայրում էլ լինի –

Մի փոքրիկ Հայաստան կայ՝

Քիչ կամ շատ հայերի

Հայավարի թպրտուն ու տաք սրտերով...²⁷ (2016):

Հային վերապահուած մեծ առաքելութեան գիտակցումով է գրում Նանէն իր հայրենասիրական երգերը: Նա պարզ հայրենասիրութեան սահմաններից դուրս է բերում իր քնարերգութեան տարածութիւններն ու ինքնավստահօրէն ազդարարում հայի աշխարհափրկիչ առաքելութեան մասին.

Շրջեց հայը աշխարհով մէկ,

Ապրեց աշխարհի ամէն մի անկիւնում

Ու սփռեց հունդերը իր լուսէ՝ հողում օտար,

Իր արարման խորհրդով անթեղեց դրանք

Նրա խորքերում...

Ու վերջն աշխարհի մի քիչ էլ երկարաձգուեց՝

Աւելացնելով ժամանակն ապաշխարութեան

Ու... կեանքի...²⁸ (2018):

Իր ու մեր ժամանակի պատկերները Նանէն գծագրում է հրապարակախօսական շնչով: Նա այդ ժամանակը համարում է չապրելու ժամա-

²⁵ Նոյն, էջ 5:

²⁶ Նոյն, էջ 7:

²⁷ Նոյն, էջ 19:

²⁸ Նոյն, էջ 64:

նակ, որում տեղ չկայ սիրոյ, Ամուրների համար, բայցեայնպէս հաւաստում է, որ ինք ու մենք ապրել, ապրում ենք՝ ի հեճուկս չապրելու ու չսիրելու «նենգ», «դեղին աչքերով» ժամանակի.

Բայց եկել էինք ու... ապրեցինք,
Եւ բռնցքներ էինք ճոճում՝
Արդարութեանը զօրավիզ –
Ամէն յարմար պահի՝
Ջրցան մեքենաների պաղ շիթերի տակ
Ու մազապուրծ՝ մահականերից ոստիկանների...
Բայց եկել էինք ու... ստեղծեցինք,
Արարեցինք թոյլքը մեր երազի...
Եւ միայն մենք հիացանք ժամին՝ ադամամուկ,
Երբ մէնակ էինք ու հեռու
Աչքերից ապակեայ...
Բայց եկել էինք... ու առանց Ամուրների՝
Մեզ ու մեզ սէր յօրինեցինք,
Ոչինչ, որ մի քիչ այն չեղաւ...
Ժամանակը ժամանակ չէր բոլորովին...
Բայց մերն էր ու... միակը նաեւ...²⁹ (2018):

Բանաստեղծը դիմադրում է կեանքի հարուածներին՝ այդ հարուածներին դիմակայելիս առաւել ամրանալով, ինքն իր մէջ մինչ այդ անճանօթ ուժ յայտնաբերելով.

Վարպետաց դաս է արդէն շատ վաղուց
Ապտակը կեանքի,
Ու ջարդելու տեղ պողպատ է ծուլում
Մինչ այդ՝ թոյլ կաւից...
Լեցուն է գալը
Ու այս բիլ ծաղկի հմայքը՝ անծիր,
Որ պրկուած թէլը պարան դարձրած՝
Այս մի վիհից էլ ինձ ափ կը հանի...
Դէ, կենացը ձեր՝
Ինձ փշրելու տեղ
Կոփողներ անմիտ...³⁰ (2018):

Հայի ճակատագիրն անցնցում չի եղել երբեք: Հետեւաբար, հայրենիքի ցափն անդրադարձները Նանէի մօտ նաեւ մինչեւ 44օրեան են: Հայոց Յեղասպանութեան 100ամեայ տարելիցն այսպէս է բանաստեղծել Նանէն՝ «2015» վերնագրուած երկում.

²⁹ Նոյն, էջ 20:

³⁰ Նոյն, էջ 25:

Երամներ ելան ճերմակ ծխի պէս՝
 Հրեշտակների հետքերով իվեր,
 Երամներ ելան...
 Սրբացած ոգիք՝ ի պահ երկնքին,
 Աճիւններն անթաղ՝
 Շիկամոյն փոշուն շիրմադաշտերի...
 Գնամ ու ծնկեմ
 Հանդէպ իր լայնք ու երկայնքով ամբողջ
 Սրբացած հողին,
 Գնամ խնկարկեմ՝
 Անապատներում
 Յրուած, մասունքուած նահատակներին...³¹ (2015):

Դառնագին խոհեր են պատում բանաստեղծուհուն նաեւ արցախեան առաջին պատերազմի զոհերին յիշելիս, բայց այդ տրամադրութիւնները յաղթանակի ուրախութեան շնչով են առլեցուն: Գերութիւնից ազատագրուել էին Արցախը, թշնամու վայրագութիւնների յենակէտ դարձած Շուշին: Եւ լացը այս դէպքում լուսաւոր թախիժ է բուրում Նանէի ստեղծագործութիւններում.

Մեր գերուած Շուշին, դշխուն, գեղուհի՛ն,
 Որ աներակուած մի բուռ էր դարձել –
 Իր գանգուրները ցնցեց լեռն ի վար,
 ծգուեց ի հասակ,
 Որ զաւակներին գիրկը իր բացի...
 Յաղթութեան պահը՝ գինուց առաւել,
 Արբանք էր հոգու ու խենթութիւն էր...
 Մէկը ծնկաչոք վանքի անկիւնում
 հեկեկում էր լուռ,

Բայց արցունքներում ցնծութեան հուր էր...³² (2013):

Նանէի ու բոլորիս սիրտը ծուստած 44օրեայ պատերազմը, որ դեռ չի աւարտուել, դարձել է օրագրութիւն: «21.10.20» թուագրուած, «Օր 25րդ դէպի յաղթութիւն» ենթավերնագրուած բանաստեղծութեան մէջ գրողի միամիտ, բայց լուսաւոր հաւատն է.

Յաղթութեան գինին հասել է, տղենենե՛րք,
 Ձե՛զ է սպասում...³³ (2020):

2020ից առաջ եւ յետոյ գրուած Նանէի երկերը ներհիստուած են, փոխլրացնող, որքան էլ որ տարբեր են հոգեվիճակները:

³¹ Նոյն, էջ 105:

³² Նոյն, էջ 110:

³³ Նոյն, էջ 35:

Յետպատերազմեան շրջանի (թէեւ ասացինք՝ պատերազմը դեռ չի աւարտուել) բանաստեղծութիւնները ինքնակեղեքումի շեշտով, փակուղին բացող բանալի-բանաձեւերի փնտռութեամբ են շնչում: Եւ Նանէն նոր օրերին համահունչ վերաձեւակերպում է թումանեանական «Ապրէ՛ք, երեխէք, բայց մեզ պէս չապրէք» իմաստաբանութիւնը.

«Լա՛ճ, զարթնի՛ր»,

Բայց ոչ երբեք մեզ պէս անմիտ –

Յոյսդ՝ «հայի խելքին վերջին»...³⁴ (2021):

Յիրաւի, 44օրեայ պատերազմի ընթացքում եւ յետպատերազմական տարիներին գրուած գործերը բացում են բանաստեղծական մի նոր երակ Նանէի քնարում: Եւ տրամադրութիւնն ու թեմաներն էլ ճշգրիտ արտացոլանքն են բանաստեղծի հոգեվիճակի, սպասումների, որոնք տարբեր էին պատերազմի առաջին եւ վերջին օրերին, առաւել եւս՝ դառը պարտութեան ու դրան յաջորդած համազգային գողգողթայի ժամանակներում:

Երբ դեռ նոր էր պայթել արիւնոռուշտ թշնամու պատերազմական երթը, Նանէն շատերիս նման վստահ էր յաղթանակի հարցում, ուստի նրա քնարը այդ վստահութեամբ էր արարում: «Ու լեռների վրայ» վերնագրով, «06.10.20, Պատերազմի 10րդ օր» ենթավերնագրուած բանաստեղծութիւնն այդ տրամադրութիւններից է հիւսուած.

Ու լեռների վրայ

Աշունը կանգ առաւ,

Աշունը շունչ պահեց

Ու յամրացաւ,

Ու կտաւը նրա՝

Դեռ նոր գոյներ առած,

Ծուէն-ծուէն, պատռած

Քշուեց քամու բերան...

Ու լեռների վրայ

Սեւ բողբոջներ ելան,

Ու բացուեցին հատ-հատ

Թերթերով սեւ,

Ու լեռների վրայ

Մահահոտը նրանց

Աջ ու ահեակ անզուսպ

Իր թելերը փռեց...

Ու լեռների ծոցից,

Հաւակների նրա՝

Կրակ ժայթքեց ի վեր,

³⁴ Տե՛ս՝ ծանօթ. 29, էջ 41:

Եռաց որպէս քուրայ,
Որ կէզ բոցերի մէջ
Յաղթանակը կռուի,
Ու... մանուկը ծնուի
Խաղաղութեան... (էջ 33)

Ինչպէս նկատում ենք, Նանէն անգամ դժոխային մահերի պարագայում միաձոյլ է բնութեանը, եւ նրա բաղձանքը ոչ թէ յաղթական նուաճումներն են, այլ խաղաղութիւնը: Ուստի, նա դարձեալ աղօթք է բարձրացնում Երկինք, որ յաղթութեան իր ու մեր տենչը հասնի Բարձրեալին, ու որ մեղքերից դարձի գալու երանութիւնը լինի: Այսպէս, պատերազմի 13րդ օրը՝ 2020ի Հոկտեմբերի 9ին, Նանէն գրում է.

Մոմերը վառ են
Վանքի դարաւոր պատերի ներսում,
Խունկն ու բուրվառը,
Մրմունջ ու խոկում –
Յաղթութեան տենչն են
Մեր... Երկինք տանում...
Սահմանի վրայ՝
Դեռ երազներից կեանքի համ չառած
Այրեր են ջահել.
Ու Հայրենին է շատերին արդէն
Առաջին աղօթք ու... առաջին սէր...
Մոմերը վառ են՝
Բոլորի համար հատ-հատ
Ու մէկտեղ,
Եւ մեղմ, թրթռուն լոյսերով իրենց
Դարձի աղերս են առաքում
Առ Տէր... (էջ 39)

Ծանր խոհն ու վիշտն են պատում բանաստեղծուհուն յետպատերազմական շրջանի գործերում, քանի որ չեն իրականանում յաղթութեան, խաղաղութեան սպասելիքները: Ի Տէր յղուած աղօթք-բաղձանքը ցաւալիօրէն տարրալուծում է, մնում աննիւթեղէնի տիրոյթում: Բայց քանի որ դառնագին կորստից ու անկումից յետոյ մարդ արարածն առաւել շատ է զգում Աստծուն մերձեանալու ու նրանից փրկութիւն ակնկալելու անհրաժեշտութիւնը, ուստի Նանէն իր բանաստեղծութեան համար ընտրում է հենց այդ ճանապարհը.

Խնկարկեմ բոլոր կորուստները մեր,
Խնկարկեմ ի Տէր...
Ու մոմեր վառեմ՝
Յոյսերի լոյսով գալարուն ի վեր,

Մեր դարձի համար դէպի հին ու նոր
 Կորուսեալ հողեր,
 Տենչամ ուշացող այգը լուսահեր,
 Ղազանչեցոցում հարսանիք կրկին,
 Մկրտութեան ծէս,
 Աւետիս միայն յաղթութիւնների,
 Ու... կեանքի հանդէս...
 Խնկարկեմ լուսէ երազները մեր,
 Խնկարկեմ ի Տէր...³⁵ (01.01.2021):

Ինչպէս նկատում ենք, սա պարտութիւնից յետոյ առաջին Ամանորի առաջին օրն ապրող հայ բանաստեղծի հոգեվիճակն է, որը, բնականաբար, հեռու է տօնականութիւնից, ու միակ միութարութիւնը դարձեալ Բարձրեալն է, նրանից ակնկալուող փրկչական հրաշքը:

Բնութիւնն իր բնականոն ընթացքի մէջ է, եւ մահաբեր պատերազմից յետոյ, այնուամենայնիւ, գալիս է գարունը: Սակայն ինչպէս Ամանորի դէպքում, գարունը եւս ուրախութիւն չի բերում բնութեան հմայքներով մշտապէս ուրախացող, այդ հմայքները բանաստեղծացնող Նանէին: Նա իր ժողովրդի ցաւի հետ է, կորուստների բեռան տակ կքած.

Գարունը ձեզ էր որոնում, տղե՛րք,
 Մայթից մայթ լարուած թափառումներով,
 Տնից տուն հեքոտ երթերով անվերջ...
 Բայց գտաւ միայն սգուոր մայրերի,
 Հարս ու օրիորդաց
 Աչքերում խոնաւ ու... սրտերի մէջ...

Գարունը ձեզ էր որոնում, տղե՛րք...³⁶ (25.06.2021):

Նոյն օրը Նանէն գրել է մէկ այլ բանաստեղծութիւն՝ մնալով բանաստեղծական ասելիքի միեւնոյն ուղեծրում: Օրուայ ցաւը բանաստեղծուիւն մղում է դէպի անցեալի ցաւերի վերյուշը: Նոյն ոսոխն է, վայրագութիւնների նոյն ձեռագիրը, որ ծառացել է հայ ազգի դէմ ու նիւթում է իր դաւը, շարունակում նախկինում սկսած իր սեւ գործը, ասել է թէ՛ կրկնում է անցեալը, որ դարձել է ներկայ.

Նորից հայ շուրթին «Ողբ» է, «Անտունի»,
 Նոյն ոսոխի դէմ նոյն կռիւլ հին՝
 Հաւատի յանուն, կեանք ու տեւումի...
 ...Ներկան անցեալ է, անցեալը՝ ներկայ,
 Ու ժամանակը՝ շղթայ պարոյրի...³⁷ (25.06.2021):

³⁵ Նոյն, էջ 40:

³⁶ Նոյն, էջ 37:

³⁷ Նոյն, էջ 42:

Բանաստեղծի հայեացքը դարձեալ Երկնքին է: Նա հայոց աստղագարդ ամառային երկնքում որոնում է հայրենիքի համար նահատակուած քաջերի հետքը ու համոզում եւ համոզում, որ նրանք դարձել են երկնաբնակ ասուպներ.

Աստղերի հատ-հատ առկայծումների

Շքերթ է ու դող.

Քանի՞սը ընկան ասուպներ որպէս

Ու... կեանքեր մարող...

Երկնքում ասես աստղակաթ լաց է,

Ու անձրեւում է գիշերը անամպ

Կեանք-ասուպներով...³⁸ (26.06.2021):

Ժամանակը սահում է յետպատերազմի հունով, եւ ազգին պատուհասած դժբախտութիւնը նրա բանաստեղծին մղում է կատարուածը վերագային, համամարդկային տիրոթներում քննել-վերլուծելուն: Խորաթափանց բանաստեղծը իրաւացիօրէն գիտակցում եւ ընթերցողին է փոխանցում այն ճշմարտութիւնը, որ վայրագութիւնն աշխարհում ամէնուր է, որ միայն հայն ու Հայաստանը չեն վտանգուած, որ մարդկութեան փրկութեան ահազանգը պէտք է հնչեցնել ու կասեցնել հակամարդու՝ համատարած դարձած զազանային ոճիրը.

Աշխարհը վայրագ խենթութեան մէջ է,

Հողմերի մէջ է ու կործանումի.

Հեգ մոլորակն է ամէն անկումից՝

Մի կերպ դեռ յենուած իր կոնդ առանցքին,

Ճոնչինով խուլ հազիւ դուրս գալիս³⁹: (03.12.2022):

Ժամանակն իր բնականոն ընթացքից դուրս է ընկել, ամէն բան խառնիխուռն է ու գլխիվայր, եւ ոչինչ չկայ օրինաչափ, սովորական:

Բան մնացե՞լ է իր սովոր տեղում –

Իրարից արդէն տարբերել չկայ

Երես ու աստառ, ոտքեր ու գլուխ...

Յետինները, որ առաջին դարձան՝

Գարշահոտեցին յետինի կաշում

Առաջին տեղը թափուր էլ մնաց...

Երթ է անգլուխ՝ անդունդից անդունդ

Քայլքը իր բռնած...⁴⁰ (03.12.2022):

Սակայն բանաստեղծը չի ընկճում: Նա դրա իրաւունքը չունի, քանի որ իր քաջալերող խօսքը պիտի յղի ազգին: Կեանքի, բնութեան ներդաշնա-

³⁸ Նոյն, էջ 36:

³⁹ Նոյն, էջ 117:

⁴⁰ Նոյն, էջ 117:

կութիւնը խաթարողները ոչ միայն չեն խեղճացնում նրան, այլեւ նրա հեգնախառն արհամարհանքին են արժանանում.

Մի փոքր կամաց, խնդրում եմ,
Պարոնայք փողկապաւորներ,
Եւ պաշտօնեաներ՝
Ինքնաբաւ ու յոխորտուն.
Տաճրացրէք ձեր ծայները
Ամբիոնների մօտ եւ նրանց մերձ,
Ձեր ճառերը սին ու դատարկով զրնգուն...
Մի փոքր կամաց, խնդրում եմ,
Դուք խանգարում էք ինձ լսել
Ե՛րզը աշնանացած օրուայ...⁴¹ (2022):

Պատահական չէ, որ Նանէի *Անցում կեանքով* աղօթքով ու Տիրոջ Լոյսին ապաւինելու ձգտումով է ամփոփւում.

Ինձ յանձնում եմ Քո
Փրկարար Լոյսին.
Մաքրիր ինձ, իմ Տէ՛ր,
Մաքրիր ինձ ի վե՛րջ...⁴² (2023):

Այս տողերը գրքի վերջին բանաստեղծութիւնից են՝ գրուած 2023ի Յուլիս ամսին: Այսպիսին է բանաստեղծի հաւատն ու վստահութիւնն առ Երկնաւորը: Նանէն այս հաւատի ու վստահութեան մէջ անմրցելի է, որքան էլ բիրտ իրականութիւնը հակադրում է իր աստուածախոյս ծամածռութեամբ: Ասուածի մի վկայութիւն էլ տարիներ առաջ Նանէի հետ իմ արած հարցազրոյցի վերնագիր դարձած տողն է. «Վերջին խօսքը Բարձրեալինն է»⁴³: Չհամաձայնել չես կարող:

Իհարկէ, շա՛տ ցանկալի է, որ Նանէի յաջորդ բոլոր գրքերը ծնունն ցաւի բացառումի, թանկ վերագտնումների, յաղթութեան գինու արբեցումի դողով, բայց երազող լինելուց առաջ, յետոյ եւ մշտապէս հարկաւոր է իրատես լինել: Իսկ իրատեսութիւնը, ցաւօք, դեռ մեծ յոյսեր չի ներշնչում:

ՅԵՏ ԳՐՈՒԹԵԱՆ

ԹԵՒԹԵՒԻԿԸ ԻԲՐԵՒ ՀԵՔԻԱԹԱՅԻՆ ՀԱՆԳՈՒՑԱԼՈՒԾՄԱՆ ԲԱՆԱԼԻ

Որքան էլ իրականութեան պատկերն աղէտալի է, համամարդկային տագնապները՝ ակնյայտ, դիմակայել դրանց ու յաղթահարել դրանք կա-

⁴¹ Նոյն, էջ 98:

⁴² Նոյն, էջ 195:

⁴³ Հարցազրոյցը հրապարակուել է Ardi.am մշակութային կայքում 22.01.2020ին, ապա լոյս է տեսել Կարինէ Ռաֆայէլեան, *Փոխադրողումներ* ծողովածուում («Նուռ» հրատ., Երեւան, 2023, էջ 262):

րելի է: Այդ մասին Նանէն գրում է հետեւեալը. «Մնում է, որ մենք էլ, յուսահատուած ու անգործութեան խեղդող թմբիրը մի կողմ դրած, սկզբի համար գոնէ միայն կամենանք չկործանուել... Դժուարը առաջին քայլն է...»⁴⁴: Եւ հենց ինքն էլ արել է այդ առաջին քայլը, իսկապէս յաղթական քայլ՝ հեքիաթի սեռում: Նանէն լոյս է ընծայել *Թեւթեւիկը* հեքիաթների ժողովածուն:

Գրքում ընդգրկուած 14 հեքիաթները զարմանահրաշ մի աշխարհ են բացում ընթերցողի առաջ, որի բարի, իմաստուն, դաստիարակչական բովանդակութեանը գումարում են հեղինակի վառվռուն նկարազարդումները՝ արուած հեքիաթների բովանդակութեանը համահունչ, գեղանկարչական նուրբ ճաշակով ու վարպետութեամբ:

Հեքիաթներում, ինչպէս եւ բնորոշ է գեղարուեստական երկերին, հեքիաթներին՝ մասնաւորապէս, հիւսում է պատում, որի կառուցուածքի հիմքում ընկած է խնդիր, բախում եւ որն ունի հանգուցալուծման անհրաժեշտութիւն: Սովորաբար այդ խնդիրը սրում է, հասնում իր գագաթնակէտին, ապա դժուարին, բարդ անցումներով հանգուցալուծում: Նանէն իր հեքիաթներում շրջանցել է բախումի սուր անկիւնները, փշերից, ցաւոտ կամիջներից ասես ապահովագրել իր հերոսներին ու ընթերցողներին: Նրա հեքիաթները ոչ թէ սոսկ բարութեան, ներումի, հաւատի, սիրոյ քարոզ են հնչեցնում, այլ ենթատողերի, խորհրդանիշերի, գաղափարաբանական խրատների, որոշակի գործողութիւնների, գեղարուեստական պատումի սահուն անցումների միջոցով յանգեցնում այդ արժէքների նիւթականացմանը հեքիաթներում:

«Արեւքուրիկն ու մանուշակը» հեքիաթում արեւքուրիկին նախանձող մանուշակն իր մաշկի վրայ է զգում նախանձի դառնութիւնն ու յօժարակամ հրաժարում այդ կործանարար մաղձից: «Աքաղաղը» հեքիաթի հերոսներ շունն ու կատուն գիտակցում են աքաղաղի հանդէպ տաժած թշնամանքի անհեթեթութիւնն ու վերականգնում իրենց բարեկամութիւնը, քանի որ կեանքն ապացուցում է այդ երկու կռուազաններին, որ ամէն բան բնութեան մէջ հաշուարկուած է ճիշտ ու անթերի, եւ եթէ դէմ ես գնում իրերի, երեւոյթների բնականոն ընթացքին, նախ եւ առաջ տուժում ես ինքդ: Նանէն յուշում է, որ առանց մեծ առճակատման էլ կարելի է լուծել խնդիրները, որ դրանք իրենց լուծումը կարող են գտնել ինքնըստիներեան՝ պարագաների ճիշտ դասաւորութեան թելադրանքով:

«Ծիրանենին» հեքիաթը յանուն սիրելիների անձնագոհութեան գնալու մասին իմաստուն պատմութիւն է, որի խորհուրդը բարի լուր բերող արագիլների տունդարձն է շեշտադրում: Ամէն բան պէտք է անել, որ արագիլները, ասել է թէ՛ բարի լուրերը գտնեն տուն բերող ճամփան, որ աշխարհի

⁴⁴ Նանէ, *Վերջին երանին*, էջ 162:

տարբեր ծագերից եկող լուրերը հասնեն տեղ ու չմնան կէս ճանապարհին: Եւ «Կախարդական փայտիկը» հեքիաթը յուշում է, որ ամէն մէկիս ձեռամբ կարող են գործուել հրաշքներ, ու որ առանց կախարդական փայտիկի էլ կարելի է բարի, գեղեցիկ դարձնել աշխարհը: Այս երեւոյթի մէկ այլ հաւաստիացում է «Թեւթեւիկը» հեքիաթը, որի հերոսները հնարամտօրէն կարողանում են շրջանցել օրինաչափութիւններն ու հեքիաթը դարձնել իրականութիւն: Նրանք գտնում են անհնարինի բացասումը, եւ այդ բացասման արդիւնքում թիթեռներին օժտում երկարակեցութեամբ:

Նանէն ոչ միայն բովանդակութեան, նկարների մակարդակում է հրապուրում իր ընթերցողին, այլեւ պատկերաւոր գեղարուեստական գրով. «Յոյսը յուսահատութեան մէջ էր՝ նրա ճոխ երկնաթոյր հագուստի փոթփոթ փէշերը պատառոտուած ծուէն-ծուէն կախ էին ընկել: Նա՛ արցունքն աչքերին ու շուրթը խռով կախ ընկած, գնաց հեռում ապրող ծանօթ դերձակի մօտ»⁴⁵ կարդում ենք «Յոյսի վերադարձը» հեքիաթում:

«Դէպի տուն» հեքիաթը այլաբանութիւն է, որը մեզ կանգնեցնում է անհերքելի ճշմարտութիւնը գիտակցելու ճանապարհին: Ինչպէս «Ծիրանենին» հեքիաթում, այստեղ եւս հեքիաթագրի խրատը յուշում է ինքնագտնումի, տունդարձի ճանապարհից չշեղուելու անհրաժեշտութեան մասին: Այդ ուղին հարթեցնող միջոցներից մէկը՝ ամենակարեւորը, կրթութիւնն է, հայրենի գրին ու ինքնութեանը ամուր կառչելու հանգամանքը. «...երբեք չկորցնես Տառերը, թէ չէ Կանոն ճանապարհին էլ կը կորցնես եւ՛ ընդմիշտ» (էջ 33)՝ պատգամում է հեքիաթի հերոսին նրա հօգօր նախնին՝ Մեսրոպ Մաշտոցը, որի անունն է կրում ինքը. բնականաբար, հեղինակը ոչ պատահականօրէն է իր փոքրիկ հերոսին կոչել հայոց գրերի գիտարարի անունով:

Նանէն իր հեքիաթներում հիւսում է այնպիսի պատումներ, որոնք ընթերցողներին յուշում են աչալուրջ լինել սեփական վարքագծի, սովորոյթների, նպատակների հարցում: «Թէ ինչպէս ծաղկեցին կակտուաները», «Արեւի օգնականները», «Անանուն ձնեմարդը», «Ուրախ անտառը» հաքիաթներում մենք գործ ունենք այնպիսի հերոսների, իրադարձութիւնների այնպիսի շրջադարձերի հետ, որոնք հաւաստիացնում են, որ աշխարհը կարող եւ վերափոխել հենց քո ձեռքով: Որ գեղեցկութեան ուժը վարակիչ է՝ վկայում է «Թէ ինչպէս ծաղկեցին կակտուաները» հեքիաթը. «Այդպէս քիչ առ քիչ թագաւորութեան կակտուաները ծաղկեցին: Այլեւս վէճ ու կռիւ չկար այնտեղ, կակտուաները մեղմացել էին, ամելի զբաղուած էին իրենց բողբոջները հաշուելով եւ իրենց ու միւսների ծաղիկների գեղեցկութիւնը վայելելով: Նրանք այլեւս մէկմէկու չէին բոթբոթում, ծակում փշերով» (էջ 37-38): Թերեւս, այս եւ համանաման մտքեր պարունակող այլ

⁴⁵ Նանէ, *Թեւթեւիկը*, էջ 25:

հեքիաթներում Նանէն հաշտեցումի, փոխըմբռնումի այլաբանական կոչ է հնչեցնում հայ հասարակության մասնատված շերտերին եւ հուշում, որ ներկայումս ստեղծուած ծանր իրավիճակից ելք գտնելու ամենափմաստուն ճանապարհը հենց դա է:

Ուրախութեամբ, բարութեամբ, լոյսով միմեանց հետ կիսուելու խրատ է հնչում «Ուրախ անտառը» հեքիաթում. «...մենք չենք գիտակցում, բայց բոլորս այսօրեղ կապուած ենք իրար, եթէ մէկը տխուր է՝ անտառը երջանիկ լինել չի կարող» (էջ 52):

Հեքիաթներից որոշները առասպելի ոճով են հիւսուած: Այս բնորոշումը մասնաւորապէս տարածում է «Արեւի օգնականները», «Թիթեռ ծաղիկը» հեքիաթների վրայ:

Հեղինակը հետետողականօրէն հնչեցնում է հայրենի բնօրրանին, ազգային ինքնութեանը, մայր հողին կառչելու, դրանց հաւատարիմ մնալու հրամայականը: Ասուածի վկայութիւններն են «Ծիրանենին», «Դէպի տուն», «Թիթեռ ծաղիկը», «Փոքրիկ փերու նուէրը» հեքիաթները:

«Փոքրիկ փերու նուէրը» հեքիաթում իրապատումն ու հեքիաթը միաձուլուած են: Հեքիաթի պայմանականութիւնը կառուցում է Արցախ աշխարհի կարօտի յենքով, եւ մենք տեսնում ենք, թէ որքան այժմէական հնչեղութիւն կարող է ունենալ հեքիաթը: Այստեղ իրականութեան եւ երազանքի բախում կայ: Նանէն փորձում է մեղմել նուիրական երազանքի իրականացմանը հասնելու անհնարինութեան փաստը: Նա կախարդական լապտեր է նուիրում հեքիաթի հերոսուհի Մարիամիկին՝ փոքրիկ փերու ձեռամբ, բայց եւ խորհելու մղում մեզ՝ մեծահասակներիս, որպէսզի գիտակցենք մանկական պարզ երազանքներն իրականացնելու մեր անզօրութիւնն ու չստեղծենք այդ երազանքները փշրելու վիճակներ:

Ի մի բերենք. *Թեւթեւիկը* մի գունագեղ աշխարհ է, որն ընթերցողի հետ խօսում է իմաստուն, նուրբ, թրթռուն լեզուով ու գեղանկարչական վառ պատկերներով:

Բանաստեղծուհի Նանէի չափածոյ երկերի մեր վերլուծութիւնն ամփոփելով հեքիաթների ժողովածուին անդրադարձով՝ մենք նպակտակ ունենք վերահաստատելու աւանդական այն հաւատալիքը, թէ իւրաքանչիւր դժուար իրավիճակ կարող է հագուցալուծուել հեքիաթի յանգոյն, որ երկնքից կարող է ընկնել երեք խնձոր, որ բարու ճանապարհը, թէկուզ տատասկոտ ու դժվուար, այնուամենայնիւ, անկասելի է:

Ինչպէս բազմիցս նշուեց այս ուսումնասիրութեան մեջ, Նանէ բանաստեղծն ու նրա քնարական հերոսը բոլոր պարագաներում չեն կորցնում իրենց հաւատը, նրանց հայեացքը միշտ երկնքին է, Բարձրեալին: Նրանք այդ հաւատի անդաւաճան սպասաւորներն են, եւ այդ հաւատով են լցնում նաեւ ընթերցողի հոգին:

LITERATURE, BISECTED BY WAR
(AN OVERVIEW OF THE POETRY OF NANÉ [NELLY NAZARIAN])
(SUMMARY)

KARINE RAFAELYAN (karine.rafaelyan@mail.ru)

The 44-day war in 2020 that caused the loss of the self-proclaimed independent state of Artsakh and deportation of its indigenous Armenian population split contemporary Armenian literature.

To validate her claim, the author focuses on the poetry of Nané (Nelly Nazarian) and as a post scriptum briefly reviews her latest book, a compilation of fairy tales, named *Tetevig*. She compares the content of the books Nazarian published before the 2020 war to the one which was published after 2020, namely "*Antsum Gyankov*" (Getting through Life).

The author notes that the themes of the poetry published in Nazarian's pre-2020 books include issues of nature, fatherland, love, God, the complicated challenges that humankind faces. On the other hand, there is a significant shift in her post-2020 poetry as the poems picture life during and after the war.

Eventually, the author, makes a further shift from the post-2020 depressive years and mood, as her fairy tale book opens up ways to bypass and overcome the heavy feelings and thoughts of the war and cross into an optimistic avenue of hope for the future.

The author notes that notwithstanding the fact that only one author has been singled out in this study, yet there is a long list of authors whose poetry reflected the bisection and split that occurred in their perceptions and life after the 2020 war.